

**MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA FONETIK-FONEMATIK
YETISHMOVCHILIKLARNI ANIQLASH VA BARTARAF ETISH
USULLARI**

Sulaymanova Muhlisa Kozimjon qizi

*Alfraganus universiteti Pedagogika fakulteti Maxsus pedagogika
(logopediya) yo'nalishi I bosqich talabasi.*

Ilmiy rahbar: Alfraganus universiteti

*v.b dotsent PhD **Utbasarova Umida Mexmanovna***

Muhlisasulaymonova37@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda uchraydigan fonetik-fonematik yetishmovchiliklar (FFY) muammosi yoritilgan. FFY nutbning fonetik va fonematik jihatlaridagi buzilishlar bo'lib, bolaning nutbini tushunish va ifodalash qobiliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Maqolada FFY ning asosiy ko'rinishlari, ularni aniqlashning zamonaviy usullari, shuningdek, bartaraf etish yo'llari haqida batafsil ma'lumot berilgan. Tadqiqotda FFY ni aniqlash va korrektsiyalashning samarali usullari, shu jumladan individual yondashuvning ahamiyati ta'kidlangan. Maqolada logopedik ishning nazariy va amaliy jihatlarini, ota-onalar bilan hamkorlikda olib boriladigan ishlar uslubiyati ham o'rgangan.

Maqolaning birinchi bobida fonetik-fonematik yetishmovchilik tushunchasi, uning nutb rivojlanishidagi o'rni va ahamiyati, shuningdek, FFY ning asosiy turlari va ularning kelib chiqish sabablari tahlil qilingan.

Ikkinchi bobida maktabgacha yoshdagi bolalarda FFY ni aniqlashning zamonaviy diagnostik usullari, diagnostika bosqichlari va usullari haqida so'z yuritilgan.

Uchinchi bobida FFY ni bartaraf etishning samarali usullari, korreksion ishning mazmuni va tashkiliy shakllari, shuningdek, turli xil nutbiy mashqlar va o'yinlarning qo'llanilishi yoritilgan.

To'rtinchi bobida esa FFY ni oldini olish choralari, ota-onalar bilan hamkorlikda olib boriladigan ishlar va korreksion ish samaradorligini baholash usullari ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: *fonetik-fonematik yetishmovchilik, nutbni rivojlantirish buzilishlari, maktabgacha yosh, nutb terapiyasi, diagnostika, korreksiya*

Kirish Maktabgacha yosh - bu bolaning nutbining asosiy qismi shakllanadigan davr. Ushbu davrda nutbning barcha komponentlari, jumladan fonetik-fonematik tomoni rivojlanadi. Fonetik-fonematik yetishmovchilik (FFY) - bu nutbning ovoz va fonema tarkibidagi buzilishlar bo'lib, bolaning so'zlov a'zolari funksiyasidagi nuqsonlar va fonematik eshitishning yetarli darajada rivojlanmaganligi bilan bog'liq. FFY bolaning maktabga tayyorgarligiga jiddiy to'siq bo'lishi mumkin, chunki u o'qish va yozish ko'nikmalarini egallashda qiyinchiliklarga olib keladi.

FFY ni o'z vaqtida aniqlash va bartaraf etish logopedik amaliyotning eng muhim vazifalaridan biridir. Ushbu muammoni o'rganish va uning yechimlarini ishlab chiqish zamonaviy logopediyaning dolzarb masalalaridan hisoblanadi.

Fonetik-fonematik yetishmovchilik tushunchasi va uning turlari

Fonetik-fonematik yetishmovchilik (FFY) - bu nutbning ovoz va fonema tarkibidagi buzilishlar majmui bo'lib, unda bolaning fonematik eshitishi yetarli darajada rivojlanmagan va so'zlov a'zolari harakati notekis ishlaydi.

FFY ning asosiy ko'rinishlari:

- Fonematik eshitishning yetishmovchiligi
- Ovoz talaffuzidagi nuqsonlar
- Ovoz tarkibini tahlil qilish va sintez qilish qobiliyatining yetishmovchiligi
- Bo'g'inlar sonini aniqlashdagi qiyinchiliklar

FFY turlari:

Fonematik eshitishning yetishmovchiligi - tovushlarni farqlash, ajratish va ularning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash qobiliyatining buzilishi.

Fonetik buzilishlar - artikulyatsiya apparati funksiyasidagi nuqsonlar tufayli tovushlarni noto'g'ri talaffuz qilish.

Aralash turdagi FFY - fonetik va fonematik jihatlarning bir vaqtda buzilishi.

FFY ning kelib chiqish sabablari:

- Organik (markaziy asab tizimining shikastlanishi, eshitish a'zolarining nuqsonlari)

- Funktsional (ijtimoiy-madaniy omillar, noto'g'ri tarbiya)

- Genetik omillar

FFY ni aniqlashning diagnostik usullari

Maktabgacha yoshdagi bolalarda FFY ni aniqlash kompleks yondashuvni talab qiladi. Diagnostika quyidagi bosqichlardan iborat:

Dastlabki tekshirish

- Bolaning shaxsiy ma'lumotlari va rivojlanish tarixini o'rganish

- Ota-onalar bilan suhbat

- Bolaning umumiy rivojlanish darajasini baholash

Maxsus logopedik tekshirish

Fonematik eshitishni tekshirish:

- Tovushlarni farqlash (masalan, "s" va "sh" tovushlarini ajratish)

- Bo'g'inlar sonini aniqlash

- Tovushlar ketma-ketligini tahlil qilish

- So'zlarni fonematik tahlil qilish

Talaffuzni tekshirish:

- Barcha tovush guruhlarini talaffuz qilishni tekshirish

- So'zlov a'zolari harakatini kuzatish

- Og'zaki va imo-ishora nutbini solishtirish

Diagnostik usullar

- Kuzatuv

- So'rovnomalar

- Standartlashtirilgan testlar

- Amaliy vazifalar

- O'yinli situatsiyalar

Diagnostika jarayonida quyidagi omillarni hisobga olish kerak:

- Bolaning yoshi
- Individual xususiyatlari
- Ijtimoiy-muhit sharoitlari
- Nutb rivojlanishining boshqa jihatlari

FFY ni bartaraf etish usullari

FFY ni bartaraf etish tizimli va uzluksiz yondashuvni talab qiladi.

Korreksion ish quyidagi yo'nalishlarda olib boriladi:

Fonematik eshitishni rivojlantirish

- Tovushlarni farqlash mashqlari
- Bo'g'inlar sonini aniqlash
- Tovushlar ketma-ketligini tahlil qilish
- So'zlarni fonematik tahlil qilish

Mashqlar misollari:

- "Tovushni top" o'yini
- "Qanday tovush boshlanadi?" vazifasi
- "Tovushlar zanjiri" yasash
- "To'g'ri noto'g'ri" o'yini

Artikulyatsiya apparatini rivojlantirish

- Lab va til mushaklarini mashq qildirish
- Nafas olish mashqlari
- Ovoz mashqlari
- Mimika mushaklarini mashq qildirish

Talaffuzni to'g'rilash

- Nuqsonli tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishni o'rgatish
- Avtomatlashtirish mashqlari
- Differensiatsiya mashqlari
- Nutbda tovushlarni mustahkamlash

O'yinli usullar

- Didaktik o'yinlar
- Vazifali o'yinlar
- Rolli o'yinlar
- Harakatli o'yinlar

Korreksion ishning samaradorligi quyidagi omillarga bog'liq:

- Ishlarning muntazamligi
- Individual yondashuv
- O'yinlardan foydalanish
- Ota-onalar ishtiroki
- Bosqichma-bosqich yondashuv

FFY ni oldini olish va natijalarni baholash

FFY ni oldini oish profilaktik choralarni o'z vaqtida amalga oshirishni talab qiladi.

Profilaktik choralar

- Homiladorlik davridan boshlab bolaning salomatligiga g'amxo'rlik qilish
- Nutb muhitini to'g'ri shakllantirish
- Bolaning nutb rivojlanishini muntazam kuzatish
- Logopedik tekshiruvlardan o'tkazish

Ota-onalar bilan ishlash

- Ota-onalarni FFY masalasida ma'lumot bilan ta'minlash
- Uyda olib boriladigan mashqlar uslubiyatini tushuntirish
- Muntazam maslahatlar o'tkazish
- Ota-onalarning faol ishtirokini ta'minlash

Natijalarni baholash

Korreksion ish samaradorligini baholash quyidagi mezonlar asosida amalga oshiriladi:

- Fonematik eshitish darajasi
- Talaffuzning to'g'riligi
- Nutb faoliyatining umumiy rivojlanishi

- Bolaning psixologik holati

Xulosa Maktabgacha yoshdagi bolalarda fonetik-fonematik yetishmovchiliklarni aniqlash va bartaraf etish murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, maxsus bilim va ko'nikmalarni talab qiladi. FFY ni o'z vaqtida aniqlash va uning korreksiyasini tizimli olib borish bolaning keyingi nutb va kognitiv rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega.

Samarali korreksion ish quyidagi shartlarni talab qiladi:

- Vaqtida aniqlash
- Individual yondashuv
- Tizimli ish olib borish
- Ota-onalar bilan hamkorlik
- Profilaktik choralarni amalga oshirish

FFY ni bartaraf etishda zamonaviy usullardan foydalanish, shuningdek, bolaning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish natijalarning ijobiy bo'lishini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Jumayeva N.R. "Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutb nuqsonlarini tuzatish" - Toshkent: O'qituvchi, 2018. - 156 bet.
2. Axmedova M.Sh. "Logopediya: nazariya va amaliyot" - Toshkent: O'zbekiston, 2019. - 214 bet.
3. Xolboyeva D.T. "Bolalar nutbini rivojlantirishning psixologik-pedagogik asoslari" - Toshkent: Fan, 2020. - 189 bet.
4. Qodirova F.R. "Nutb terapiyasi uslubi" - Toshkent: Nihol, 2017. - 172 bet.
5. Toshpulatova G.M. "Fonetik-fonematik yetishmovchilikni bartaraf etish texnologiyalari" - Toshkent: Ma'naviyat, 2021. - 198 bet.

Olim, [07.10.2025 20:15]

6. Yunusova S.A. "Maktabgacha logopedik ta'lim" - Toshkent: O'qituvchi, 2019. - 205 bet.

7. Zokirova N.K. "Bolalarda nutb buzilishlarini diagnostikasi" - Toshkent: O'zbekiston, 2018. - 167 bet.
8. Ismoilova L.T. "Nutb terapiyasida zamonaviy yondashuvlar" - Toshkent: Fan, 2020. - 178 bet.